

Перший в Україні біобібліографічний показчик про Софію Русову

Алла ДОРКЕНУ,

завідувач філії ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського,

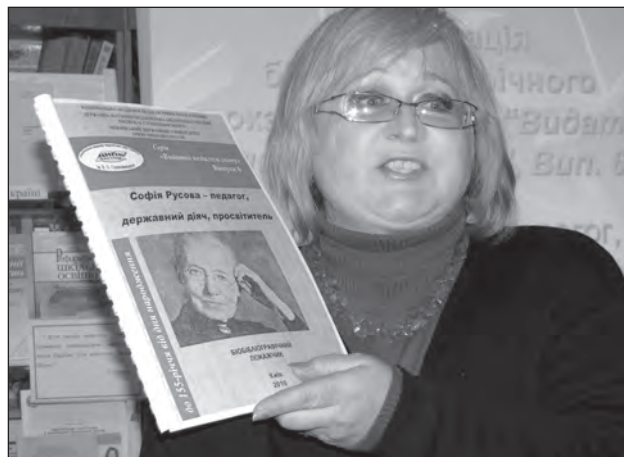
Тетяна ЛОГА,

завідувач сектору наукової організації та зберігання фондів філії ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського

Сучасний етап розвитку педагогіки неможливо уявити без осмислення наявного потенціалу наукових досліджень та без використання дієвого арсеналу інноваційних ідей і технологій, накопичених людством за останні століття у вітчизняній і світовій науці. Тому нині для розв'язання проблем гуманітаризації національної освіти науковці й практики все частіше звертаються до різних джерел, зокрема до прогресивного досвіду педагогів минулого, усвідомлення і конструктивне застосування якого сприятиме успішному вирішенню поставлених перед ними завдань.

З метою інформаційного забезпечення інноваційного розвитку вітчизняної педагогічної науки, освіти і практики, а також популяризації творчої спадщини видатних педагогів України й зарубіжжя Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського продовжує готувати й видавати біобібліографічні показчики в серії «Видатні педагоги світу», в яких наводяться бібліографія педагогічних праць, література про життя й діяльність та документи, що підтверджують творче використання ідей видатних педагогів. З початку заснування цієї серії вийшли друком п'ять випусків біобібліографічних показчиків, присвячених життю і педагогічній діяльності Я.Корчака (2003), А.С. Макаренка (2008), В.О. Сухомлинського (2001, 2008), К.Д. Ушинського (2010). Шостий випуск присвячено Софії Федорівні Русовій (1856–1940) – відомому українському вченому, педагогу, історику, етнографу, мистецтвознавцю, літературному критику, видатному представнику української культури за кордоном, державному і громадському діячу, письменниці, одній з організаторів жіночого руху, палкій патріотці України, життя якої було і залишається прикладом служіння українському народові. Видання показчика приурочено до 155-ї річниці від дня її народження, яка відзначалася 18 лютого 2011 р.

Понад 70 років творча спадщина Софії Русової зберігалася у спецховищах, оскільки в радянську добу її було проголошено буржуазною націоналісткою. Сьогодні багатогранна педагогічно-просвітницька діяльність педагога європейського рівня

Алла Доркену представляє біобібліографічний показчик про Софію Русову

доступна для вивчення і є предметом наукового дослідження.

Ідея національного виховання – головна й визначальна в педагогічній концепції С.Ф. Русової. З методологічного погляду її впровадження є необхідним і закономірним для розвитку теорії та практики освіти, школи й виховання. У центрі наукових пошуків вченої перебуває дитина з її природженими задатками, здібностями, можливостями і талантами. Погляди С.Ф. Русової на проблеми розумового, морального, естетичного, трудового, дошкільного, сімейного виховання, підготовки вихователів дитячих садків є актуальними і нині. Успішно вирішувати завдання виховання й навчання дітей, за її концепцією, покликана саме вітчизняна школа – школа з рідною мовою навчання, гуманна й демократична, в якій уся структура, система, мета й завдання, методи, принципи і форми, духовна атмосфера мають бути наповнені національним змістом та забезпечувати всебічний і гармонійний розвиток дитини.

Переосмислення та об'єктивне висвітлення українського історико-педагогічного процесу, усвідомлення сутності внеску в культурний та освітній розвиток нашої держави незаслужено забутих діячів просвіти і педагогів минулого спонукали колектив бібліотеки звернутися до педагогічної спадщини С.Ф. Русової і підготувати до її ювілею біобібліографічний показчик **«Софія Русова – педагог, державний діяч, просвітитель: до 155-річчя від дня народження»**.

Незважаючи на те, що освітня діяльність і педагогічна спадщина Софії Русової на теренах колишнього СРСР були практично невідомі, за його межами це ім'я було добре знайомим. Перші спроби

осмислення місця і ролі педагогічної спадщини С.Ф. Русової в українському національному державотворенні та досягнення її суті було здійснено у дослідженнях діячів української діаспори другої половини ХХ ст., а саме: Б.Залевського, В.Єрмоленко, В.Лашенка, Н.Ліндфорс-Михалевич, О.Лятуринської, Г.Мандрики, Ю.Русова, О.Русової-Базилевської, К.Слоновської. Початок русовознавства в Україні пов'язаний із розсекреченням у 1990 р. архіву С.Русової. І тільки у 1992 р. вивчення її творчості було включено до програми з історії педагогіки України для всіх спеціальностей педагогічних інститутів, а з 1993 р. її біографічні відомості та положення концепції української національної школи почали висвітлюватися в курсі лекцій «Історія української школи і педагогіки», у навчальних посібниках О.Любара, М.Стельмаховича, Д.Федоренка (Київ, 1993, 1999, 2006); В.Кравця (Тернопіль, 1994, 2002, 2008); А.Сбруєвої, М.Рисіної (Суми, 1998, 2008) та багатьох інших авторів. За останні дев'ятнадцять років в окремих збірках та у фахових виданнях було надруковано дослідження українських вчених про життя і педагогічну діяльність Софії Русової. Серед перших українських дослідників, хто зробив значний внесок у справу повернення із забуття творчої спадщини видатного педагога, були науковці, педагоги: Н.Дічек, І.Зайченко, Н.Калениченко, В.Качкан, Т.Ківшар, Є.Коваленко, З.Нагачевська, О.Проскура, О.Сухомлинська. В їхніх наукових працях проаналізовано громадсько-педагогічну діяльність і провідні ідеї науково-теоретичного доробку вченої. У цей період відбулися численні всеукраїнські науково-практичні конференції, педагогічні читання, присвячені С.Ф. Русовій (Івано-Франківськ, Київ, Ніжин, Чернігів та ін.), завдяки чому її ім'я і творча спадщина повертаються на батьківщину.

Упродовж 90-х років ХХ – початку ХХІ ст. життєвий, творчий шлях і спадщина Софії Русової стали предметом багатьох дисертаційних робіт, в яких, зокрема, досліджувалися важливі грані її громадсько-культурної діяльності та педагогічної творчості (І.Пінчук, Л.Гонюкова); участь у просвітницькому русі (Г.Груць); творча спадщина періоду еміграції (О.Джус); внесок С.Русової у розвиток дошкільної педагогіки (Н.Маліновська, О.Пшевраща, В.Сергеєва); філософсько-освітні та дидактичні погляди вченої (О.Пеньковець, О.Таран, О.Фролова). С.Ф. Русовій належить почесне місце в історії педагогіки, її науково-педагогічна, культурно-просвітницька діяльність надихатиме ще не одне покоління педагогів на творчий професійний пошук, а науковців – на подальше дослідження її педагогічної спадщини.

Покажчик, створений фахівцями ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, є першим біобібліографічним виданням про Софію Русову в Україні, в якому наведено перелік творів та досліджень про життя і багатогранну діяльність видатного педагога. З метою найповнішого висвітлення творчого доробку вченої до покажчика було включено бібліографічні

описи праць С.Ф. Русової та наукових публікацій, присвячених її життєвому шляху, педагогічній і громадсько-культурній діяльності, що друкувались, починаючи з 80-х років ХІХ ст. до 2010 р., як окремі книги і статті в наукових збірниках та періодичних виданнях в Україні й за кордоном. Покажчик відкриває ґрунтовна стаття Є.І. Коваленко, кандидата педагогічних наук, професора, завідувача кафедри педагогіки і педагогічної майстерності Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, «Життя, віддане Україні», в якій висвітлено життєвий і творчий шлях, педагогічно-просвітницьку та громадсько-політичну діяльність С.Ф. Русової. Доповнює біографію видатного педагога перелік основних дат її життя і діяльності, складений за прямою хронологією. Після зазначеного року наводиться стислий опис основної події.

Видання налічує 1289 позицій бібліографічних записів, що мають суцільну нумерацію. Для зручності в користуванні покажчик поділено на *п'ять* розділів, у межах яких документи розміщено в хронологічному порядку за зведеним українсько-російським алфавітом. У розділі 1 «Твори С.Ф. Русової» подано бібліографічні описи праць педагога, видані в Україні та світі. Їх згруповано та розміщено за прямою хронологією з виділенням років видання, а в межах року – за алфавітним порядком назв. Розділ складається з чотирьох підрозділів: «Вибрані твори», «Збірки творів», «Окремі праці», «Статті, рецензії, переклади в наукових збірниках та періодичних виданнях». Публікації, де С.Ф. Русова є рецензентом або перекладачем, позначаються помітками: «рец.» – рецензія, «пер.» – переклад.

Розділ 2 «Життя й громадсько-освітня діяльність С.Ф. Русової у дослідженнях науковців України і світу» охоплює праці науковців, присвячені життєвому й творчому шляху С.Ф. Русової, які згруповано у три підрозділи:

- «Біографія С.Ф. Русової у вітчизняних і зарубіжних публікаціях»;
- «Дисертації та автореферати дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук»;
- «Науково-практичні конференції, семінари, педагогічні читання, присвячені творчому використанню педагогічної спадщини С.Ф. Русової».

У підрозділах документи розміщено у хронологічному порядку, а в межах року – за алфавітом прізвищ авторів та назв праць.

Розділ 3 «Педагогічна спадщина С.Ф. Русової в контексті розвитку сучасної освіти» включає роботи дослідників України і зарубіжжя, в яких висвітлено погляди С.Ф. Русової на зміст виховання й навчання дітей та молоді, а також впровадження її педагогічних ідей у практику сучасної освіти. Матеріал згруповано в *п'ять* підрозділів:

- «Концепція національної освіти Софії Русової»;
- «Дошкільна педагогіка за С.Ф. Русовою»;
- «Зміст і методика навчально-виховної роботи з дітьми та молоддю у педагогічній спадщині Софії Русової»;

– «Особистість вихователя і вчителя у творчому доробку Софії Русової»;

– «Творча реалізація ідей С.Ф. Русової в сучасній педагогічній практиці».

У підрозділах документи розміщено у хронологічному порядку, а в межах року – за алфавітом прізвищ авторів та назв праць.

Розділ 4 «Увічнення пам'яті Софії Русової в Україні та світі» складається з двох підрозділів, у яких представлено бібліографічні описи документів, що вийшли друком упродовж ХХ – початку ХХІ ст. в Україні та світі. У першому підрозділі «Діяльність організацій, навчальних закладів, яким присвоєно ім'я видатного педагога» вміщено матеріали, що відображають діяльність і внесок у вивчення та дослідження спадщини С.Ф. Русової організацій і навчальних закладів України, які носять її ім'я. Документи розміщено за алфавітом назв установ і навчальних закладів, у межах опису установи та закладу – за хронологією. У другому підрозділі «Документи, які засвідчують випуск медалі та заснування премії, присвячених Софії Русовій» публікації згруповано в хронологічному порядку, а в межах року – за алфавітом прізвищ авторів.

Розділ 5 «Творча спадщина С.Ф. Русової в електронних ресурсах» подає інформацію про педагога, представлену в мережі Інтернет. Матеріали згруповано за алфавітом назв електронних ресурсів, розміщених на сайтах з цього питання. До бібліографічних записів цього розділу додано посилання з інших розділів покажчика, що сприяє більш повному розкриттю теми. У розділі відображено найзмістовніші та безплатні для користувачів інтернет-ресурси.

Для зручного й ефективного користування покажчиком розроблено **допоміжний апарат**, який представлено:

– *алфавітним покажчиком назв праць С.Ф. Русової*, згрупованих за зведеним українсько-російським алфавітом, твори іноземною мовою розташовані за латинським алфавітом;

– *іменним покажчиком*, в якому наведено прізвища всіх осіб, причетних до видання праць С.Ф. Русової, літератури про неї та її педагогічну діяльність. Після окремих позицій у круглих дужках подаються ідентифікувальні помітки: автор вступної статті (авт. вступ. ст.), підготував (підгот.), упорядник (упоряд.), редактор (ред.) та ін., що стосуються відомостей про осіб, які згадуються в бібліографічних записах, також уточнюються номери томів;

– *статтею від упорядників*;

– *схемою згрупування* (зміст).

З огляду на читацьке призначення біобібліографічного покажчика, основними принципами добору матеріалів для бібліографування були: науковість, повнота (оптимальна), достовірність. Бібліографічний опис і скорочення слів здійснено відповідно до чинних в Україні стандартів, зокрема ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. Квадратні дужки застосовано у випадку, коли не було заголовка до матеріалу або необхідно було доповнити назву певної статті, розкрити її зміст чи навести інші важливі відомості.

Анотування документів здійснювалося лише в окремих випадках, наприклад, якщо назва не розкриває змісту. Кожну позицію було переглянуто *de visu*. У тих випадках, коли це зробити було неможливо, описи здійснювалися за допомогою інших джерел і відмічалися знаком астериск (*). Підбір документів закінчено 15 грудня 2010 р. Під час підготовки покажчика було використано фонди Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В.О. Сухомлинського, Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, Національної парламентської бібліотеки України, електронний каталог бібліотеки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, інтернет-ресурси. Для найбільш повного відображення творчого доробку С.Ф. Русової до покажчика було включено відомості з бібліографічних посібників: «Україномовна книга, 1798–1923: в 3 т.» (НБУВ. – К., 2003); «Літературно-науковий вісник : покажчик змісту. Т. 1–109 : (1898–1932) / упоряд. Богдан Ясінський» (К.; Нью-Йорк, 2000); «Українська педагогічна бібліографія : покажчик літератури / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова» різних випусків видання (К., 1993–2008) та з інших ретроспективних покажчиків універсального змісту.

Творчий колектив фахівців ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, який підготував покажчик, висловлює щиру подяку: завідувачам *Т.В. Добко*, кандидату історичних наук; *В.Ю. Омельчуку*, доктору історичних наук, і співробітникам відділу національної бібліографії та довідково-бібліографічного відділу Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського; *І.М. Старовойт*, старшому науковому співробітнику Інституту української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського НАН України за надання інформації до покажчика про твори С.Русової; науковому консультанту *Є.І. Коваленко*, кандидату педагогічних наук, професору, завідувачу кафедри педагогіки і педагогічної майстерності Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя; рецензентам: *Т.В. Добко* та *О.В. Коваленко (Пшевращькій)*, кандидату педагогічних наук, доценту кафедри методики і технологій дошкільної освіти Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка. Дякуємо також доктору політичних наук, професору, ректору Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя *О.Д. Бойку* за сприяння у виданні покажчика. Цей посібник поповнить національні, державні та провідні освітняські книгозбірні, дасть змогу науковцям і практикам у повному обсязі ознайомитися з творчим доробком Софії Русової, глибше пізнати історію вітчизняної педагогічної науки, також сприятиме впровадженню нових форм, підходів щодо розв'язання сучасних проблем навчання й виховання підростаючого покоління шляхом творчого використання її педагогічної концепції. Біобібліографічний покажчик рекомендовано науково-педагогічним і педагогічним кадрам, аспірантам, пошуковцям, студентам, бібліотечним працівникам, усім, хто цікавиться життям та педагогічними поглядами С.Ф. Русової.